

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

דיני ברכות הנר והבשמים

נר שלא שבת ונר של גויים

(נ"א ב') **משנה:** אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של גויים, ולא על הנר ולא על הבשמים של עבודה זרה.

(נ"ב ב') (ומברר) בשלמא נר (של נכרי) משום דלא שבת (ממלאכת איסור¹). אלא בשמים מאי טעמא לא? (ומבאר) הכא במסיבת גויים (לסעודה) עסקינן, מפני שסתם מסיבת גויים לעבודה זרה היא. ומה טעם קאמר: מה טעם אין מברכין לא על הנר² ולא על הבשמים של גויים? מפני שסתם מסיבת גויים לעבודה זרה.

(נ"ג א') **תנו רבנן:** אור ששבת, מברכין עליו. ושלא שבת, אין מברכין עליו.

מאי שבת, ומאי לא שבת? אי נימא לא שבת מחמת מלאכה, אפילו ממלאכה דהתירא?! **והתניא:** אור של חיה (יולדת), ושל חולה מברכין עליו! אמר רב נחמן בר יצחק: מאי שבת, ששבת מחמת מלאכת עבירה (שלא נעשתה בו מלאכה באיסור).

תניא נמי הכי: עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו (מערב שבת, ובבית ישראל), למוצ"ש מברכין עליה (לפי שלא נעשתה בה עבירה, שלא הודלקה בשבת).

תנו רבנן: נכרי שהדליק מישראל (משחשיכה במוצ"ש), וישראל שהדליק מנכרי, מברכין עליו (ואע"פ שבישראל שהדליק מנכרי לא שבת, משום שעל תוספת ההיתר במוצ"ש מברך). נכרי (שהדליק) מנכרי, אין מברכין עליו. (כדמסיק) גזירה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון³.

1. כיון שאם היה מדליקו ישראל היה עובר, לא שבת ממלאכת עבירה מקרי (שו"ע או"ח רצח). ואע"פ שאם הדליקו הנכרי לצרכו, מותר לישראל להשתמש לאורו, לעניין ברכה שאני, שצריך שלא יהיה שום צד עבירה. ט"ז (ס"ק ג).
2. כתב המאירי שבאמת האיסור בנר הוא משום שלא שבת מעבירה, וכן"ל. אלא שאם היה במסיבת גויים, נתוסף עליו איסור ע"ז ואסור ליהנות מתשמישי ע"ז, ואף הנר הדולק לפניה אסור להשתמש לאורה. ורי"ף ורא"ש נקטו לגבי נר רק את הטעם שלא שבת. והרמב"ם נקט רק את הטעם של מסיבת גויים לע"ז.
3. שמא יבואו לברך גם על נר של נכרי שהדליק מבעוד יום, ובאותה אש עצמה שלא התוספה משחשיכה. כגון

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תנו רבנן: היה מהלך חוץ לכרך (במוצ"ש), וראה אור: אם רוב (אנשי העיר) נכרים, אינו מברך. אם רוב ישראל, מברך.

(ומקשה) הא גופא קשיא: אמרת אם רוב נכרים אינו מברך, הא מחצה על מחצה מברך, והדר תני אם רוב ישראל מברך, הא מחצה על מחצה אינו מברך!
(ומתרץ) בדין הוא דאפילו מחצה על מחצה נמי מברך (משום ספק ספיקא, שמא האש של ישראל. ואפילו אם של גוי, שמא שבת ממלאכת עבירה⁴), ואידי דתנא רישא רוב נכרים, תנא סיפא רוב ישראל.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סימן רצח)

ה. אין מברכין על הנר שלא שבת ממלאכת עבירה, לאפוקי אור שהדלק לחיה ולחולה שפיון שלא הדלק לעבירה מברכין עליו. אבל אם הדליקו גוי בשבת פיון שאם היה מדליקו ישראל היה עובר, לא שבת ממלאכת עבירה מקרי. (ואין מברכין על אור של עבודת אלילים) (טור).

ו. גוי שהדליק במוצאי שבת מישראל, או ישראל מגוי, מברכין עליו. אבל גוי שהדליק מגוי, אין מברכין עליו. ובמוצאי יום הכפורים אין מברכין על נר שהדליק ישראל מגוי (וע"ל סי' תרכ"ד סעיף ה').

סוגי אור שאין מברכים עליהם

(נ"ג א') **תנו רבנן:** היה מהלך חוץ לכרך, וראה אור: אם עבה (אור חזק) כפי הכבשן

שמברך עליו סמוך לחשיכה מיד. רש"י. מבואר ברש"י שכשממשיך הנר לדלוק במוצ"ש, נחשב כעמוד שני. וכתב הב"י (או"ח רצח, ו): ולפי זה אור של ישראל שהודלק בשבת בעבירה, פשיטא שאין מברך עליו סמוך לחשיכה דאור שלא שבת הוא. אבל היכא דנתוסף משחשכה, אפשר דמברכין עליו, ולא גזרינן אטו קודם שנתוסף. דלא גזרו אלא בשל גוי דשכיח להדליק בעבירה הוא.

4. ריטב"א.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(ששורפים בו אבנים לסיד), מברך עליו (שנעשה לצורך שימוש לאורו). ואם לאו, אינו מברך עליו (שלא נעשה להאיר אלא לבשל בו, ואין מברכים אלא על אור שנעשה להאיר).

תני חדא: אור של כבשן מברכין עליו. **ותניא** אידך: אין מברכין עליו.

לא קשיא, הא בתחלה הא לבסוף.

תני חדא: אור של תנור ושל כירים, מברכין עליו. **ותניא** אידך: אין מברכין עליו.

לא קשיא: הא בתחלה, הא לבסוף.

תני חדא: אור של בית הכנסת ושל ביהמ"ד, מברכין עליו. **ותניא** אידך: אין מברכין עליו.

(ומתרץ) (1) לא קשיא: הא דאיכא אדם חשוב, הא דליכא אדם חשוב.

(2) ואי בעית אימא, הא והא דאיכא אדם חשוב, ולא קשיא: הא דאיכא חזנא (=שמש), הא דליכא חזנא.

(3) ואיבע"א, הא והא דאיכא חזנא, ולא קשיא: הא דאיכא סהרא, והא דליכא סהרא.

תנו רבנן: היו יושבין בבית המדרש (במוצאי שבת) והביאו אור לפניהם: (1) בית שמאי אומרים: כל אחד ואחד מברך לעצמו, (2) ובית הלל אומרים: אחד מברך לכולן, משום שנאמר⁵: "בְּרַב עִם הַדֶּרֶת מֶלֶךְ".

(ומברר) בשלמא בית הלל מפרשי טעמא. אלא בית שמאי מאי טעמא? (ומבאר) קסברי מפני ביטול בית המדרש (שכשאחד מברך לכולם, הם צריכים לשתוק מגירסתם כדי שיתכוונו כולם, וישמעו אליו, ויענו אמן).

תניא נמי הכי: של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש (לאדם המתעטש), מפני ביטול בית המדרש.

(נ"א ב') (המשך משנה:) אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של מתים.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסנמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(נ"ג א') מאי טעמא? נר לכבוד (המת) הוא דעבידא (ולא להאיר). בשמים לעבורי ריחא (סרחון המתים) הוא דעבידי (ולא להריח).

אמר רב יהודה אמר רב: כל (מת) שמוציאין לפניו ביום ובלילה (שהוא חשוב להוציא לפניו נר ביום), אין מברכין עליו (אם הוציאוהו בלילה במוצ"ש לקבורה, אין מברכים על אותו נר, שלכבוד נעשה ולא להאיר). וכל (מת) שאינו חשוב להוציא נר לפניו ביום) שאין מוציאין לפניו אלא בלילה, מברכין עליו (שלהאיר נעשה).

שיטות הראשונים

אור של כבשן ותנור וכיריים: מסיק, הא בתחילה הא בסוף. **לרב האי גאון, רבינו חננאל, ומאירי פירוש, שבתחילת הדלקתו הוא מלא עשן, ובסוף כלה העשן ויש בו אורה ומברכים עליו. ורש"י פירש שבתחילת שריפת האבנים אין האש משמשת להאיר. ובסוף, לאחר שנשרפו הלבנים, נהגו להוסיף אש גם להאיר. וכן לגבי תנור וכיריים.^{6,7} וכן פסק השו"ע.⁸**

אור שנעשה לכבוד וגם לאורה האם מברכים עליו: דעת **רבינו יונה ורא"ש**, דאין מברכין.⁹ ודעת **ראבי"ה** שבכי האי גוונא מברכין.^{10,11}

6. וכתב 'עיניים למשפט', שאפשר שלרש"י אפילו צלול נהוריה בתחילה, כגון כבשן מעצי זית, אין מברכים, כיון שלא נעשה להאיר.

7. והרמב"ם כתב (הל' שבת כט, כו): "אור שֶלְכַבֵּשׁן וְשֶלְתָּנוֹר וְשֶלְכִירִים - לְכַתְּחִלָּה לֹא יִבְרַךְ עָלָיו." וכן גרס רי"ף: הא לכתחילה הא לבסוף. ומשמע לכאורה שבדיעבד שפיר דמי. וכתב 'עיניים למשפט', שאמנם כן גרסו רא"ש, רא"ה, ומאירי (וראה דק"ס). אמנם כוונתם 'בתחילה'. ולא ביאר הרמב"ם פירוש, אם כרש"י או כרב האי גאון, כדסתם בגמרא, וכדרכו בכל מקום. וראה 'ראשון לציון'.

8. או"ח רצח, מקורות - רב האי גאון (הו"ד ברשב"א ותוספות הרא"ש). רשב"א (נ"ג א', ד"ה תני). רבינו חננאל (הו"ד בתוספות רבי יהודה שירליאון והגהות מיימוניות). מאירי (נ"ג א', ד"ה אור).

9. וראה מהא דכל שמוציאים לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו, הרי שאפילו בלילה אין מברכין.

10. והא דכל שמוציאים לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו, יש לומר דמירי בדאיכא סיהרא, דלא עבידא להאיר כלל, וכפירוש השטמ"ק (נ"ג א', ד"ה כל שלפניו). עיניים למשפט.

11. ובביה"ל (רצח, יא, ד"ה נר) כתב בשם פמ"ג שאין לברך עליו, כדעת רבינו יונה. אמנם מרש"י משמע שיש לברך עליו. עוד כתב בביה"ל, שיש להסתפק בנר שנדלק בתחילה לכבוד, ולבסוף משתמש בו להאיר לבד, אם יוכל לברך עליו. ומצדד דיכול לברך, כיון שהיא עתה רק להאיר. וסיים דלמעשה צ"ע, ולכן טוב שיכבה וידליק. מקורות -

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אור של בית הכנסת ובית המדרש: אם יש אדם חשוב, דעת רש"י שאין מברכין עליו, דלכבודו הדליקוהו, ולא צריך לאור. ודעת רבינו חננאל ורמב"ם להיפך, כשיש אדם חשוב, נעשה בשבילו, להאיר לו, ולא לכבוד בית הכנסת, ומברכין עליו. והשו"ע¹² סתם כרמב"ם, ובשם יש אומרים כרש"י.

סומא אם צריך לברך מאורי האש: דעת ראבי"ה שסומא אינו מברך בורא מאורי האש. ורבותיו ומהר"ם מרוטנבורג, היו מסופקים בדבר¹³. והשו"ע¹⁴ פסק כראבי"ה.

אמירת מרפא בבית המדרש: בגמרא מפרש טעמא דבית שמאי משום ביטול בית המדרש, וכברייטא של בית רבן גמליאל שלא היו אומרים מרפא בבית המדרש. הרי"ף ורא"ש לא הביאו הך ברייתא. והרמב"ם פסקה להלכה. וכן פסק השו"ע¹⁵.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סימן רצח)

י. אור של כבשן בתחלת שרפת הלבנים, אין מברכין עליו שְאֵז אינו עשוי להאיר, ואחר שנסרפו אז עשוי להאיר ומברכין עליו.

ראבי"ה (ח"א, ברכות סי' קמא).

12. או"ח רצח, יא. כתב המשנ"ב (ס"ק ל) ונראה פשוט דעל נר יארצייט אין לברך, שאינו עשוי להאיר רק לזכר נשמת המת. מקורות - רמב"ם (הל' שבת כט, כו). רבינו חננאל (הו"ד בתוספות). תוספות (ד"ה הא דאיכא).

13. כיון דלא קי"ל כרבי יהודה דאמר (מגילה כ"ד א'-ב') מי שלא ראה מאורות מימיו לא יפרס על שמע, אלא כרבנן דפליגי עליה דאמרי סומא פורס על שמע כיון דאית ליה הנאה מיניה. ולראבי"ה נראה דאין מברכין, דגבי נר לאו בהנאה (בלבד) תליא מילתא, כדתנן פרק אלו דברים (ברכות נ"א ב') אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, ותניא (נ"ג ב') אין מברכין עד שיראה שלהבת עולה וישתמש לאורה. אבל בפורס על שמע בהנאה תליא, ואפילו מאחריני, כדמיייתי (במגילה) מ'והיית ממשש... בַּאֲפֵלָה" (דברים, כי תבוא, כח, כט) וכו'.

14. או"ח רצח, יג. מקורות - ראבי"ה (מס' פסחים סי' תקכג; מס' מגילה סו"ס תקפ"ז). מהר"ם ורבינו יהודה בר' קלונימוס (הו"ד בהגהות מיימוניות ומרדכי). הגהות מיימוניות (הל' שבת, כט, כה, אות י). מרדכי (מגילה, פרק ב, סי' תשצט).

15. יו"ד רמז יז. ונחלקו האחרונים, האם בימינו נוהג איסור אמירת מרפא בבית המדרש: הש"ך (ס"ק טז) כתב בשם הפרישה, אפשר דזהו דוקא בימיהם שלא ראו מספריהם לחוץ, כל שכן שלא היו משיחים; אבל עכשיו דבלאו הכי אין נזהרים, אומרים רפואה. והביאו ערוך השולחן (סעי' לג) להלכה. והט"ז (ס"ק ו) כתב על דברי הפרישה, שלא היה לו לכתוב דבר זה לבדות קולא מלבו, וכבר אנו מוזהרין בזה בעונש גחלי רתמים ח"ו! על כן אין להשגיח בזה להקל, ואדרבה יהיה הרב מזהיר על זה, וילמדו ק"ו לאיסור שיחה בטילה. והמרבה בכבוד התורה, הרי זה מכובד ומשובח.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

יא. נר בית הכנסת, אם יש שם אדם חשוב מברכין עליו. ואם לאו, אין מברכין עליו. ויש אומרים בהפך. ואם יש שמש שאוכל שם מברכין עליו, והוא שלא תהא לבנה זורחת שם. יב. אין מברכין על נר של מתים, שאינו עשוי להאיר, הילכך מת שהיו מוליכין לפניו נר אלו הוציאוהו ביום, והוציאוהו בלילה בנה, אין מברכין עליו. יג. סומא אינו מברך. יד. היו יושבים בבית המדרש והביאו להם אור, אחד מברך לכלם. (יו"ד, הלכות תלמוד תורה, סימן רמו) יז. אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה. אפלו מי שנתעטש, אין אומרים לו: רפואה, בבית המדרש...

בשמים שאין מברכים עליהם

(נ"א ב') **משנה:** אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של גויים, ולא על הנר ולא על הבשמים של עבודה זרה. (נ"ב ב') (ומברר) בשמים מאי טעמא לא? (ומבאר) הכא במסיבת גויים (לסעודה) עסקינו, מפני שסתם מסיבת גויים לעבודה זרה היא. ומה טעם קאמר: מה טעם אין מברכין על הבשמים של גויים? מפני שסתם מסיבת גויים לעבודה זרה. (נ"ג א') אמר רב הונא: בשמים של בית הכסא, ושמן העשוי להעביר את הזוהמא (מידיו בסוף הסעודה), אין מברכין עליו (דלאו לריחא עבידא). **תנו רבנן:** הנכנס לחנותו של בִּשְׁם (מוכר בשמים) והריח ריח, אפילו ישב שם כל היום כולו אינו מברך אלא פעם אחד. נכנס ויצא נכנס ויצא, מברך על כל פעם ופעם. **תנו רבנן:** היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח, (1) אם רוב (אנשי העיר) גויים, אינו מברך. אם רוב ישראל מברך. (2) רבי יוסי אומר: אפילו רוב ישראל נמי אינו מברך, מפני שבנות ישראל מקטרות (בשמים) לכשפים (כדמפרש, מיעוט מקטרות לכשפים, ומיעוט מגמרות כלים, אשתכח דרובא לאו לריחא עביד).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: המהלך בערבי שבתות בטבריא, ובמוצאי שבתות בצפורי, והריח ריח, אינו מברך, מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים. ת"ר: היה מהלך בשוק של גויים, נתרצה להריח, הרי זה חוטא (שנהנה מעבודה זרה).

שיטות הראשונים

הכא במסיבת גויים עסקינן: הרמב"ם כתב "בשמים שבמסבה שלגויים - אין מברכין עליהן, שסתם מסבת גויים לעבודה זרה". מבואר, שעל בשמים של גויים שאינם במסיבה, מברכים. ורי"ף ורא"ש כתבו שאין מברכים על בשמים של גויים, דסתם מסיבתן לעבודה זרה¹⁶. והשו"ע¹⁷ פסק כרמב"ם.

הבדלה על בשמים המעורבים בקנקני יין גויים: כתב הרשב"א, על הגוים שמשימין שק פלפלין וזנגביל בתוך קנקני היין לתת טעם ביין, שמותר להריח באותם בשמים. ומכל מקום, מסתברא דלבשמים דלהבדלה אסור, משום "הקריבהו נא לפחתך"¹⁸. וכן פסק השו"ע¹⁹.

אלו שאין מברכין עליהם, אפילו בדיעבד לא יצא: כתב ארחות חיים בשם הרשב"א, כל שבירך על אחד מאותם ששנו במשנתנו (נ"א ב') שאין מברכין, אפילו בדיעבד לא יצא, וצריך לחזור ולברך. וכן פסק הרמ"א²⁰.

16. וכתב ה"ר יונה (לט ב ברי"ף, דיבור ראשון) שאע"פ שעכשיו אינם עומדים הבשמים במסיבה של עבודה זרה אסור לברך, שהבשמים שלהם סתמן למוכרן למסיבת עבודה זרה. והרב המגיד כתב (הל' שבת כט, כה) שהרי"ף היה גורס גירסא אחרת, כלומר שלא היה גורס 'הכא במאי עסקינן במסיבת גויים', אלא: 'בשמים מאי טעמא לא, מפני שסתם מסבת גוים לעבודה זרה', דלפי זה כל בשמים של גוים אף על פי שאינם במסיבה אסורים וכדברי ה"ר יונה. והטור כתב (בסימן ריז) מסיבה של גוים אין מברכין על בשמים שלהם, דסתם מסיבתן לעבודה זרה, משמע דכשאינם במסיבה מברכין עליהם. וצריך לומר שהוא סובר דגם לרא"ש לא מיתסר אלא דוקא כשהם במסיבה. ב"י (רצז, ב).

17. או"ח רצז, ב. מקורות - רי"ף (לט א בדפיו). רא"ש (סי' ג). רמב"ם (הל' ברכות ט, ט). רבינו יונה (לט ב ברי"ף, דיבור ראשון).

18. מלאכי א.ת. ועוד, דכל שיש בו איסור מעורב, אפשר דמימאס למצוה, וכדבעא ריש לקיש פרק כל הצלמים (ע"ז מ"ז א'): המשתחוה לדקל, לולבו מהו למצוה. ואף על גב דלא איפשיטא. ואפשר נמי דשרי, שהרי"ף לא כתבה בהלכות, מכל מקום טוב לזהר מזה משום הקריבהו נא לפחתך מיהא. רשב"א.

19. או"ח רצז, ג. מקורות - רשב"א (שו"ת, ח"ג סי' רלד).

20. או"ח רצז, ב.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שמן להעביר הזוהמא: דעת רש"י ותוספות שעל שמן אפרסמון מברכים בורא שמן ערב, אפילו כשעשוי להעביר הזוהמא, דחשיב. ודעת רי"ד שאין מברכים על שום שמן העשוי להעביר הזוהמא. וכן משמע מסתימת הפוסקים. וכן השו"ע²¹ סתם דבריו.

היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח: רי"ף, רמב"ם, ורא"ש פסקו כתנא קמא, שאם רוב ישראל, מברך. וכן פסק השו"ע²².

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת הבשמים, סימן ריז)

- א. הנכנס לחנותו של בשם שיש בו מיני בשמים, מברך בורא מיני בשמים; ישוב שם כל היום, אינו מברך אלא אחת; נכנס ויוצא נכנס ויוצא, מברך על כל פעם; ודוקא שלא היה בדעתו לחזור, אבל היה דעתו לחזור לא יברך.
- ב. אין מברכין על הריח, אלא אם כן נעשה להריח; הלכך אין מברכין על בשמים של מתים הנתונים למעלה מהמטה, שאינם אלא להעביר סרחונו של מת, אבל נתונים למטה, מברכין, שאני אומר: לכבוד החיים הם עשויים; וכן אין מברכין על בשמים של בית הכסא ולא על שמן העשוי להעביר את הזוהמא.
- ה. בשמים של עבודה זרה אין מברכין עליהם, לפי שאסור להריח בהם.
- ו. מסבה של גוים אין מברכין על בשמים שלהם, דסתם מסבתן לעבודת כוכבים.
- ז. היה הולך חוץ לכרך והריח ריח טוב, אם רב העיר גוים, אינו מברך; ואם רב ישראל, מברך.
- ח. נתערב ריח שמברכין עליו בריח שאין מברכין עליו, הולכים אחר הרב.
- (או"ח, הלכות שבת, סימן רצז)

- ב. אין מברכין על בשמים של בית הכסא ולא על של מתים (ודוקא) הנתונים למעלה ממטתו של מת, ולא על בשמים שבמסבת גוים, דסתם מסבתן לעבודת כוכבים.
- הגה:** ואם ברך על בשמים אלו לא יצא וצריך לחזור ולברך על אחרים (בית יוסף בשם א"ח).

21. או"ח ריז,ב. והמשנ"ב (ס"ק יא) כתב שגם על שמן אפרסמון אין מברכים, כמשמעות סתימת כל הפוסקים. מקורות - רש"י ותוספות (נ"ג א', ד"ה אין מברכין עליו; אמנם ראה תוספות מ"ג ב', ד"ה שמן, ומג"א ס"ק ה). רי"ד (פסקי רי"ד, מ"ג ב'). וראה רבינו מנוח (על רמב"ם הל' ברכות ט,ז-ח).

22. או"ח ריז,ז. מקורות - רמב"ם (הל' ברכות ט,ט).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ג. שָׁקִים מְלָאִים בְּשָׁמַיִם שְׁמִשִּׁימִים הַגּוֹיִים תוֹךְ קִנְקֵי הַיֵּן, אָף עַל פִּי שְׁמַתָּר לְהַרִיחַ בָּהֶם אֵין מְבַדִּילִין עֲלֵיהֶם.

אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו

(נ"א ב') **משנה:** ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו.

(נ"ג ב') (1) אמר רב יהודה אמר רב: לא יאותו יאותו ממש, אלא כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה. ואפילו (עומד) בריחוק מקום. וכן אמר רב אשי: בריחוק מקום שנינו.

(2) ורבא אמר: יאותו ממש (צריך לעמוד בסמוך, וליהנות מהאור בפועל).

וכמה (צריך להיות בסמוך)? אמר עולא: כדי שיכיר בין איסר לפונדיון (סוגי מטבעות). חזקיה אמר: כדי שיכיר בין מלוזמא של טבריא למלוזמא של צפורי²³.

תנו רבנן: גחלים לוחשות, מברכין עליהן. עוממות, אין מברכין עליהן. היכי דמי לוחשות? אמר רב חסדא: כל שאילו מכניס לתוכן קיסם ודולקת מאליה.

תניא: היתה לו נר טמונה בחיקו או בפנס, או שראה שלהבת ולא נשתמש לאורה, או נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת, אינו מברך עד (שיתקיימו שני תנאים): שיראה שלהבת (למעט כשנמצאת בקרן זווית) וישתמש לאורה (לרבא, בא למעט כשאינו משתמש בפועל. לרב, בא למעט כגון דעמיא ואזלא).

אמר רב יהודה אמר רב: אין מחזרין על האור כדרך שמחזרים על המצוות (לפי שברכה זו אינה אלא לזכר בעלמא שנברא האור במוצ"ש²⁴).

23. רש"י פירש שהוא משקל. ורבנו יונה פירש מטבעות, אלא שדומות יותר זו לזו, וצריך יותר אור להבחין ביניהם. וכן כתב רב ניסים גאון בשם ירושלמי: כדי שיהא יודע להבחין בין מטבע למטבע.

24. דאי משום הנאת האור מברך, היה צריך לברך בכל פעם ופעם כשנהנים מן האור. רא"ש. וכתבו הרשב"א בשם הראב"ד, והרא"ש, שכ"ש על בשמים שאין מחזרים, שאינה אלא הנאה דנפשית. עוד כתבו שדווקא במוצ"ש, אבל על אור ששבת במוצאי יוה"כ ייתכן שמחזרים, לפי שהיא כברכת הבדלה, שמברך לבוורא יתברך שהבדיל לנו בין זה היום לשאר הימים. שכל היום היינו אסורים להשתמש בו, ועכשיו אנו מותרין בו.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

מה הכוונה יאותו לאורו: ארחות חיים כתב שהרשב"א פסק כרב יהודה אמר רב, לא יאותו ממש. ורי"ף, רמב"ם, רא"ש, רשב"א, וריטב"א פסקו כרבא, דעד שיאותו ממש²⁵. וכתב הרמב"ם שיעורו, כדי שיכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת, וכחזקיה. ורי"ף ורא"ש סתמו דבריהם. והשו"ע²⁶ פסק כרמב"ם.

פנס אסור לברך עליו במוצאי שבת: רש"י פירש פנס, עששית, דהיינו כלי זכוכית. ודעת רשב"א דודאי בעששית מברך, כיון שרואה שלהבת שבפנים²⁷. אלא הוא כלי שמונח בו ואינו רואה השלהבת כלל. אבל בירושלמי מבואר שעל ספקלריא אין מברכים²⁸. ורי"ף, רמב"ם, ורא"ש, השמיטו ברייתא הממעטת נר בחיקו או פנס. והשו"ע²⁹ פסק כירושלמי. **אין מחזירין על האור:** אלא אי מיקלע ממילא מברכין עליו³⁰. כתב רשב"א בשם ראב"ד

25. וכתב ריטב"א, ומיהו לא בעינן משתמש ממש, אלא כל שהוא בכעין שיעורא שפירשנו. וכן דעת הראב"ד.

26. או"ח רצח, ד. מקורות - ארחות חיים (ח"א, הל' הבדלה ס' ט). רי"ף (לט א בדפיו). רא"ש (סי' ג). רמב"ם (הל' שבת כט, כה). רשב"א (ח' נ"ג ב', ד"ה רב).

27. ואף על גב שגוף העששית מפסיק, אפילו הכי ראיא חשבינן ליה. וכאותה שאמרו בשלהי מי שמתו (כ"ה ב') אמר רבא: ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה, מאי טעמא, 'ולא יראה בך ערות דבר' כתיב, והא מתחזיא. ועוד, דהא לא משכח משתמש לאורה ולא ראה שלהבת, אלא כדקיימא בקרן זוית, ואם איתא, משכחת לה באור טמונה בפנס או בעששית, שאינו רואה שלהבת ממש. רשב"א.

28. נר בתוך חיקו או בתוך פנס או בתוך ספקלריא, רואה את השלהבת ואינו משתמש לאורה, משתמש לאורה ואינו רואה את השלהבת, לעולם אין מברכין עליה, עד שיהא רואה את השלהבת ומשתמש לאורה. הובא בריטב"א.

29. או"ח רצח, טו. וכתב המשנ"ב (ס"ק לז) דאע"פ שהוא רואה את האור דרך האספקלריא, מכל מקום לא מקרי זה ראיא ממש לענין ברכת בורא מאורי האש, דבעינן שיהיה האור מגולה. והמג"א ושאר אחרונים כתבו דדוקא בפנס שהיא של ברזל אף שיש בה נקבים אין רואה השלהבת להדיא, אבל באספקלריא של זכוכית מקרי רואה השלהבת ויכול לברך עליה, כשהיא בסמוך לו שיוכל להשתמש לאורה. ועיין בבית"ל דכמה פוסקים סוברים כדעת השו"ע, ועל כן אין כדאי לכתחלה להקל בזה. מקורות - ירושלמי (פ"ח ה"ו). רשב"א (ד"ה היתה אור). ריטב"א (ד"ה או בפנס). רמב"ם (הל' שבת פרק כט).

30. וביאר הרא"ש לפי שברכה זו אינה אלא לזכר בעלמא שנברא האור במוצאי שבת; דאי משום הנאת האור מברך, היה צריך לברך בכל פעם ופעם כשנהנין מן האור. והריטב"א כתב בשם רמב"ן, שאינה ברכת הנהנין, אלא כעין שבת, כברכת יוצר המאורות, דלפי שאין אדם יכול להשתמש בלילה אלא באור האש, והוי האש בלילה כמו אור השמש ביום. ובדין הוא שיברך כל לילה, אלא שכיון שצריכים לו ומשתמשים בו גם בכל יום, לא ראו לומר שיברך עליו (כמו יושב בחנות בשמים, וכעין ברכת השבח שאינה אלא בזמן שרואהו לפרקים), אבל במוצ"ש ויוה"כ, שעד עכשיו לא השתמש בו, ראוי לברך. עיי"ש בהרחבה.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

דהני מילי במוצאי שבת, אבל במוצאי יום הכפורים איכא למימר דמהדר בתר האור³¹.
והביאו השו"ע³² בשם יש אומרים.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סימן רצח)

- א. מברך על הנר: 'בּוֹרָא מֵאוּרֵי הָאֵשׁ', אִם יֵשׁ לוֹ, וְאִינוּ צָרִיךְ לְחַזֵּר אַחֲרָיו. וְהֵנִי מִלִּי בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, אֲבָל בְּמוֹצָאֵי יוֹם הַכּוֹפּוּרִים יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמַּחֲזִיר אַחֲרָיו.
- הגה: מִי שֶׁאֵין לוֹ כּוֹס לְהַבְדִּיל, כְּשֶׁרוֹאֶה הָאֵשׁ מִבֶּרֶךְ עָלָיו, וְכֵן הַבְּשָׂמִים (טור).
- ד. אֵין מְבָרְכִין עַל הַנֵּר עַד שֶׁיֵּאָתֶּר לְאוּרוֹ, דְּהֵינּוּ שֶׁיִּהְיֶה סֻמוֹךְ לוֹ בְּכַדֵּי שְׂיוּכָל לְהַפִּיר בֵּין מִטְבֵּעַ מְדִינָה זֹה לְמִטְבֵּעַ מְדִינָה אַחֶרֶת.
- ט. גַּחְלִים הַבּוֹעֵרוֹת כָּל כֶּף שֶׁאֵלּוּ מְכַנִּים קִיסָם בִּינֵיהֶם הוּא נִדְלָק, מְבָרְכִין עֲלֵיהֶם, וְהוּא שֶׁעָשׂוּם לְהָאִיר.
- טו. נֵר בְּתוֹךְ חִיקוֹ אוֹ בְּתוֹךְ פֶּנֶס (פִּי כָּלִי שְׁנוֹתֵן בּוֹ הַנֵּר שֶׁלֹּא תִכְבֶּה) אוֹ בְּתוֹךְ אֶסְפֶּקְלָרִיא רוֹאֶה אֶת הַשְּׁלֵהֶבֶת וְאִינוּ מְשַׁתְּמֵשׁ לְאוּרָה, מְשַׁתְּמֵשׁ לְאוּרָה וְאִינוּ רוֹאֶה אֶת הַשְּׁלֵהֶבֶת, אֵין מְבָרְכִין עָלֶיהָ עַד שֶׁיֵּהָא רוֹאֶה אֶת הַשְּׁלֵהֶבֶת וּמְשַׁתְּמֵשׁ לְאוּרָה.

אכל ונזכר לאחר זמן שלא בירך

האם צריך לחזור למקומו ולברך

- (נ"א ב') משנה: מי שאכל ושכח ולא בירך (במקום שאכל) - בית שמאי אומרים: יחזור למקומו ויברך. ובית הלל אומרים: יברך במקום שנזכר (אם רוצה).
- (נ"ג ב') אמר רב זביד ואיתימא רב דימי בר אבא: מחלוקת בשכח. אבל במזיד, דברי הכל יחזור למקומו ויברך.

31. לפי שאינה כברכת הנהנין, אלא כברכת הבדלה שמברך לבורא יתברך שהבדיל לנו בין זה היום לשאר הימים, שכל היום היינו אסורים להשתמש בו ועכשיו אנו מותרין בו. רשב"א.

32. או"ח רצח, א. מקורות - רשב"א (נ"ג ב', ד"ה אמר רב יהודה אמר רב). רא"ש (סי' ג).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תניא: אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריהם מי שאכל בראש הבירה, ושכח וירד ולא בירך, יחזור לראש הבירה ויברך? אמרו להן בית שמאי לבית הלל: לדבריהם מי ששכח ארנקי בראש הבירה (האם) לא יעלה ויטלנה? לכבוד עצמו הוא עולה, לכבוד שמים לא כל שכן?!

הנהו תרי תלמידי, חד עביד בשוגג כבית שמאי (והחמיר וחזר), ואשכח ארנקא דדהבא. וחד עביד במזיד כבית הלל (נעקר ממקום שאכל, במזיד, כדי לברך במקום אחר שהוצרך ללכת אליו), ואכליה אריא.

שיטות הראשונים

מי שאכל ולא בירך, ויצא ממקומו: רב עמרם גאון והרא"ש פסקו כבית שמאי, שבשוגג צריך לחזור למקומו. ובדיעבד אף אם לא חזר, יצא. ולפי זה, במזיד, אף בדיעבד לא יצא³³. ודעת הרמב"ם ורבינו יונה שהלכה כבית הלל, שבשוגג אין צריך לחזור למקומו, ובמזיד יחזור למקומו. ואם לא חזר, יצא³⁴. והשו"ע³⁵ לעניין מזיד סתם **כרמב"ם** (שבדיעבד יצא), **והרמ"א** הביא דברי **הרא"ש** (דאף בדיעבד לא יצא). ולעניין שוגג הביא **השו"ע** שתי הדעות.

אלו דברים טעונים ברכה במקומם לכתחילה: דעת רמב"ם ורשב"ם, ששבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם. וק"ו מיני דגן, ופת. דעת רי"ף, תוספות, ר"י, ורא"ש,

33. טור. דאם איתא דמזיד לא מיחייב לחזור למקומו אלא לכתחילה (לפי בית שמאי), מאי איכא בין שוגג למזיד? הילכך על כרחך לומר שאם בירך במקום השני, שוגג יצא מזיד לא יצא. ב"י. וראה ט"ז (ס"ק א).

34. וביאר הב"י, שהרמב"ם פסק כבית הלל, דשוגג יברך במקום שנזכר. ומסתיין לאסוקי דרגא במזיד, למיקנסיה שיחזור למקומו לכתחילה. אבל אינו בדין לאסוקי תרי דרגי, לומר דאפילו בדיעבד לא יצא. והגר"א (ס"ק ג) הוכיח כן ממש"כ חד עביד במזיד כבית הלל, ואכליה אריא. והלשון תמוה, דהא במזיד לא פליגי בית הלל שצריך לחזור למקומו ולברך. אלא דגם במזיד פליגי בדיעבד, כי היכי דפליגי לכתחילה בשוגג. דבין לבית שמאי ובין לבית הלל מזיד נחית דרגא משוגג. וכ"כ ב"ח.

35. או"ח קפד, א. מקורות - רב עמרם גאון (סדר רב עמרם; הו"ד ברא"ש; וכ"כ ה"ר יונה בשם הגאונים). רא"ש (ס"ה) רבינו יונה (מ א ברי"ף, ד"ה ולענין). רמב"ם (הל' ברכות ד, א).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסמכת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שדווקא מיני דגן ופת³⁶. ודעת רשב"א, שדווקא פת³⁷. והשו"ע³⁸ הביא כל הדעות בשם יש אומרים.

אכל ולא בירך, ויש לו עוד פת: כתב רבינו פרץ, דהני מילי (שצריך לחזור למקומו) כשאין לו פת לאכול במקום שנזכר; אבל יש לו פת לאכול במקום שנזכר, אוכל שם מעט ומברך שם, כל עוד אינו רעב מחמת אכילה ראשונה. וכן פסק השו"ע³⁹.

דין הולכי דרכים היכן מברכים: כתבו סמ"ג וסמ"ק, שאדם שאוכל כשהוא מהלך, יושב ומברך במקום שאכל באחרונה. וכן פסק השו"ע⁴⁰.

אכל במקום אחד, וחזר ואכל במקום אחר: מסקנת הסמ"ק שאם אכל פת במקום אחד וחזר ואכל במקום אחר, אינו מברך בהמ"ז אלא במקום השני, כמו שנהגו הולכי דרכים שאוכלים דרך הילוכם, ויושבים ומברכים במקום סיום אכילתם. וכן פסק השו"ע⁴¹.

36. דאמר בירושלמי (פ"ו ה"ה), היה אוכל במזרח של תאנה ובא לו במערבה, צריך לברך. אלמא בז' מינין נמי שינוי מקום צריך לברך. ודוחק לומר דאיתא כרב ששת (שם בפסחים) שאין הלכה כמותו. תוספות.

37. דאיתא בפסחים (ק"א ב') יתיב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה, הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך, לא אמרן אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן. ומדסתמו בגמרא, ולא פירשו איזה דברים, שמע מינה סמכו על מתניתין דברכות (נ"א ב') מי שאכל ולא ברך וכו' ובית הלל אומרים יברך במשום שנזכר. ולא הוזכר שם במשנה אלא פת. ביאור הגר"א (ס"ק כב).

38. או"ח קע"ח, והגר"א בביאורו פסק (ס"ק כא) **כדעת רי"ף ורא"ש**, וכתב שראייתם אין עליה תשובה. מקורות - רי"ף (פסחים כ א בדפיו). רשב"ם (פסחים ק"א ב', ד"ה אבל). רא"ש (פסחים יו). תוספות (פסחים ק"א ב', ד"ה אלא).

39. או"ח קפ"ד, וביאר משנ"ב (ס"ק ח-י): דאפילו במזיד מהני האי תקנה, ואין צריך לברך תחילה ברכת המוציא ולא ברכת המזון על מה שכבר אכל, ובהמ"ז יעלה גם לאכילה ראשונה. ואפילו אוכל פחות מכזית מהני, דמכל מקום מצטרף לאכילה שאכל במקום הראשון. ודוקא פת, אבל פרפרת וכיסנין מצדד בפמ"ג דאפילו כזית לא מהני. אבל אם הוא רעב מאכילה ראשונה, לא מהני מה שיאכל עתה, דכבר הפסיד בהמ"ז של אכילה ראשונה ועתה הוא חיוב חדש, וצריך לברך גם המוציא. מקורות - רבינו פרץ (הגהות על סמ"ק מצוה קט, הגהה כח).

40. או"ח קע"ח, ד, וביאר המשנ"ב (ס"ק מב) **דהם לכולי עלמא** (ראה להלן) **מותר להם להלך ולאכול, ואף אם אין רואין מקומו הראשון** מחמת מרחק הדרך או שמפסיקין אילנות, משום **דהם לא קבעו עצמן לכתחלה לאכול במקום שברכו** ורק לילך ולאכול, ולכן אין נחשבין כלל על ידי זה עוקרין ממקומן. מקורות - סמ"ג (עשין כז). סמ"ק (מצוה קט).

41. או"ח קע"ח, ד, וכתב משנ"ב (ס"ק מ) דאף **דלדעת המחבר** (קע"ח-ב) אסור לאכול במקום השני על סמך סעודה הראשונה, אלא צריך לברך מקודם בהמ"ז על אכילה ראשונה והמוציא על להבא, וגם דעתו לא מהני מבית לבית, צריך לומר דכאן מיירי שכבר אכל, דאז מברך במקום השני, דגם זה מקומו הוא. **ולפי דעת הרמ"א** (קע"ח, ב) רק לכתחלה אין לעקור ממקומו עד שיברך במקומו, אבל אם כבר עקר מותר לאכול כאן על סמך סעודה הראשונה. ואם היה דעתו לזה מהני בסעודת פת אף לעקור לכתחלה מבית לבית.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אכל ואינו יודע אם בירך ברכת המזון: כתב רא"ש גבי ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, שפסק **בשאלתות** דכל ברכות דרבנן אי מספקא ליה אם אמרן, אין צריך לחזור. אלמא דברכות דאורייתא אי מספקא ליה, צריך לחזור. וכן כתב **הרמב"ם**⁴². וכן פסק השו"ע⁴³.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפד)

א. מי שאוכל במקום אחד, צריך לברך קדם שיעקר ממקומו. **הגה:** ועין לעיל סי' קע"ח, ואם יצא ממקומו ולא ברך, אם היה במזיד, יחזור למקומו ויברך; ואם ברך במקום שנזכר, יצא. **הגה:** ודוקא לדעת הרמב"ם, אבל לדעת הרא"ש דס"ל דאף בשוגג יחזור למקומו לכתחלה, במזיד אף בדיעבד לא יצא (טור), ואם היה בשוגג, להרמב"ם יברך במקום שנזכר, ולהר"ר יונה והרא"ש גם הוא יחזור למקומו ויברך.

ב. במה דברים אמורים, כשאין לו פת עוד, אבל אם יש לו פת עוד, יאכל במקום השני מעט ויברך, רק שלא יהא רעב מאכילה ראשונה.

ג. ויש אומרים שכל שבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם; ויש אומרים דחמשת מיני דגן דוקא (ועין לעיל סי' קע"ח סעיף ה').

ד. אכל ואינו יודע אם ברך ברכת המזון אם לאו, צריך לברך מספק, מפני שהיא מן התורה.

(או"ח, הלכות דברים הנוהגים בסעודה, סימן קעח)

ד. אם אכל פת במקום אחד וחזר ואכל במקום אחר, אינו מברך ברכת המזון אלא במקום השני, כמו שנהגו הולכי דרכים שאוכלים דרך הלוחם ויושבים ומברכין במקום סיום אכילתם.

42. גבי ברכת המזון (הל' ברכות ב"ד) פסק, "וכן אם נעלם ממנו ולא ידע אם ברך או לא ברך - חוזר ומברך, והוא שלא נתאכל המזון שבמעיו." ולגבי המוציא (הל' ברכות ד"ב) כתב: "מי שנסתפק לו אם ברך 'המוציא' או לא ברך - אינו חוזר ומברך, מפני שאינה מן התורה." ולגבי שאר ברכות, כתב (הל' ברכות ח"ב): "כל הברכות האלו שנסתפק לו בהן אם ברך אם לא ברך - אינו חוזר ומברך, לא בתחלה ולא בסוף, מפני שהן מדברי סופרים."

43. או"ח קפד, ד. מקורות - רא"ש (פ"ג, סי' טו). סמ"ק (מצוה קנא). וראה לעיל, מ"ט א', סוגית נוסח ברכת המזון.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אכל ולא בירך, עד מתי יכול לברך

(נ"א ב') **משנה:** ועד מתי מברך (כשנזכר שלא בירך)? עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו.

(נ"ג ב') (ומברך) כמה שיעור עיכול?

(1) אמר רבי יוחנן: כל זמן שאינו רעב.

(2) ריש לקיש אמר: כל זמן שיצמא (שהוא צמא) מחמת אכילתו.

(ומקשה) מי אמר ריש לקיש הכי?! והאמר ריש לקיש: כמה שיעור עיכול? כדי להלך (הילוך) ארבע מילין!

(ומתרץ) לא קשיא, כאן באכילה מרובה, כאן באכילה מועטת.

שיטות הראשונים

עד מתי מברך: כתב **ראב"ה** בשם **רבינו חננאל**, דקאי אמתניתין לעיל, עד מתי צריך לחזור למקום שאכל, אם יצא במזיד? עד כדי שיתעכל. ואחר כך, אפילו מזיד אינו חייב לחזור ולברך אלא במקום שנזכר⁴⁴. **ורוב הראשונים** פירשו שעל כל אדם האוכל קאי, שאחר שנתעכל המזון במעיו, שוב אינו יכול לברך ברכת המזון. וכן פסק **השו"ע**⁴⁵.
כל זמן שאינו רעב: פסקו **כל הראשונים** כרבי יוחנן. **הרמב"ם** כתב בסתמא שאם נזכר קודם שנתעכל, חוזר ומברך, ואם נתעכל אינו חוזר ומברך⁴⁶. **ראב"ן** כתב שיברך "כל זמן שלא נתעכל המזון במעיו, ועדיין שבע". **ורבינו יונה** כתב דמשעה שיתחיל להיות רעב, אף על פי שלא נתעכל עדיין לגמרי, כנתעכל לגמרי דיינין ליה. וכן פסק **השו"ע**⁴⁷.

44. ולפירוש, בשאר כל אדם, אפילו אם שהה הרבה עד שנתעכל המזון במעיו, יכול לברך.

45. או"ח קפד,ה. מקורות - ראב"ה (ח"א סי' קמב).

46. אמנם בפירוש המשנה כתב שהוא כל זמן שלא ירגיש רעב מחמת אותה אכילה, וכדעת רבי יוחנן. ולא חילק בין אכילה מרובה למועטת. וראה להלן.

47. או"ח קפד,ה. והגר"א (ס"ק ח) ציין על דברי השו"ע, דבירושלמי איתא: עד מתי הוא מברך? וכו' רבי יוחנן אמר עד שירעב. ור' עינייים למשפט'. מקורות - סמ"ג (עשין כז, ד"ה מי שאכל). סמ"ק (מצוה קט). רי"ף (מ א בדפיו, הביא רק דברי רבי יוחנן). רמב"ם (הל' ברכות ב,ד). רא"ש (סי' ה; ובתוספותיו ד"ה הא; חולין פ"ו סי' ה). רא"ה (ברכות נ"ג ב'). רבינו יונה (ד"ה כל). ראב"ן (הל' ברכות, סי' קפח). ראב"ה (ח"א סי' קמב). אור זרוע (הל' סעודה, סי' ריב). ריא"ז (ברכות פ"ח, ה"ג, אות ב).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

כאן באכילה מרובה, כאן באכילה מועטת: רש"י ומאירי ביארו, שכשאכל הרבה, שיעורו כדי הלך ארבע מילין. וכשאכל מעט, שיעורו כל זמן שיצמא מחמת אכילתו. ורבינו חננאל, תוספות, ואבודרהם פירשו להיפך: לאכילה מרובה, כל זמן שהוא צמא, שאין שם קיצבה. ולאכילה מועטת, ארבע מילין.⁴⁸

כמה שיעור עיכול? כדי להלך ארבע מילין: מימרא דריש לקיש. דעת מאירי ואבודרהם דרבי יוחנן מסכים לשיעור זה (וגם לדידה יש לחלק בין אכילה מרובה למועטת). ורבים מהראשונים סתמו דבריהם, וכתבו שהלכה כרבי יוחנן, ולא הזכירו שיעור ד' מילין.⁴⁹ וכן סתם השו"ע^{50, 51}.

שיעור עיכול באכילת פירות ושתיית יין: כתב הרא"ש, וכן לענין שתיית יין ואכילת פירות אם אינו צמא או רעב ותאב לאותן פירות, יברך⁵². וכן כתב הגהות מיימוניות

48. מקורות - מאירי (נ"ג ב', ד"ה ועד אימתי). אבודרהם (הל' ברכות, סוף שער ראשון). ר"ח (הו"ד בתוספות הרא"ש, ד"ה הא). תוספות (נ"ג ב', ד"ה באכילה).

49. ומשמע שסוברים שאין שיעור זמן קבוע (לרש"י באכילה מרובה, ולתוספות באכילה מועטת, ראה פסקה קודמת), וכל אדם ישער בעצמו מתי מתחיל להיות רעב. (למקורות, ראה פסקה לעיל בסמוך).

50. או"ח קפד"ה. והמג"א (ס"ק ט) כתב, ובאבודרהם כתוב ושיעור עיכול באכילה מועטת הוא כדי הלך ד' מילין, והוא שעה וחומש (=72 דקות). והוא כפירוש התוספות (דלפירוש רש"י הוי באכילה מרובה ד' מילין ובאכילה מועטת הוי פחות). ובאמת כל הפוסקים לא חילקו בין רב למעט, דסבירא להו דזהו איתמר אליבא דריש לקיש, אבל אנן קיי"ל כרבי יוחנן. וצ"ע מי שאכל מעט ולא שבע ממנו היאך ישער דהא מתחילה גם כן היה רעב! עיי"ש. ומסקנתו, שאם אירע ששהה, יאכל מעט קודם בהמ"ז, ואם הסיח דעתו יברך המוציא תחילה. וכן פסקו חיי אדם (כלל נ אות כג) ועוד. ודעת הט"ז (ס"ק ב) דמודה רבי יוחנן דבאכילה מועטת יש לשער כדי מהלך ד' מילין, וכדעת האבודרהם. וראה אליה רבה (ס"ק ו). והמשנ"ב (ס"ק כ) כתב שאם יש לו עוד פת, יאכל כזית, לחוש לשיטת מג"א. ואם אין לו, רשאי לברך בהמ"ז כל שלא עברו 72 דקות. וראה ביה"ל (ד"ה אם אינו).

51. כל זמן שאינו רעב מאותה אכילה: כתב המג"א (קפד, ס"ק ט), ובסעודות גדולות לפעמים יושבים ד' או ה' שעות קודם שמברכין, ואינו נכון לדעת רש"י, ולכן יש לברך מיד. ויש לומר, כיון שעוסקין בשתיה ובפרפראות כלא נתעכל דמי. ונחלקו האחרונים בדבריו, דעת הפמ"ג שכל זמן שאין האצטומכא נחה, עדיין לא מתחיל העיכול (במציאות), וכן כתב בשו"ע הרב (סימן תעג ס"י). ודעת המשנ"ב (ס"ק יח, ראה שעה"צ ס"ק יט) שזהו דין דווקא בסעודה, אף שיש שיעור עיכול מאכילת פת שאכלו בתחילה, מהני מה שאוכלים פרפראות וכיסנין ושותים. אבל בלא סעודה, אם עבר זמן עיכול מהאכילה הראשונה, הפסיד הברכה. וראה שו"ת שבט הלוי (ח"ז, סי' כז, אות א).

52. וכתב הב"י, איכא למידק אם נתעכלו כבר פירות שאכל והוא רעב, כי אינו תאב לאותן פירות מאי הוי? ואפשר דלהרא"ש נמי כל ששהה כדי שיתעכל, פשיטא דאינו חוזר ומברך. אלא כשאינו יודע לשער אם נתעכלו קאמר, שאם הוא תאב לאותם פירות, חזקה שנתעכלו. ומכל מקום יש להסתפק אי בעינן שיהא תאב לאותם פירות דוקא, או אפילו תאב לפירות אחרים.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

בשם ר"י, שגם גבי שתיית יין ואכילת פירות נוהג דין זה. וכן פסק השו"ע⁵³.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפד)

ה. עד אימתי יכול לברך, עד שיתעכל המזון שבמעיו; וכמה שעורו, כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה, ומשעה שהתחיל להיות רעב, אף על פי שלא נתעכל עדין לגמרי, כנתעכל לגמרי דינינו ליה; וכן נמי לענין אכילת פירות ושתיית יין, אם אינו רעב ולא צמא ותאב לאותם פירות, יברך, אם אינו יודע לשער אם נתעכלו.

עניית אמן

(נ"א ב') **משנה**⁵⁴: עונין אמן אחר ישראל המברך (ואע"פ שלא שמע כולה. וכגון שלא אכל עמהם, ואינו מחויב בה), ואין עונין אמן אחר כותי המברך, עד שישמע כל הברכה כולה (שמא בירך להר גריזים).

(נ"ג ב') אמר ליה רב לחייא בריה: ברי, חטוף וברוך (כשמושיטין כוס של ברכה, הוי מחזר שיתנהו לך ותברך). וכן אמר רב הונא לרבה בריה: חטוף וברוך.

(ומקשה) למימרא דמברך עדיף ממאן דעני אמן? **והתניא**: רבי יוסי אומר: גדול העונה אמן יותר מן המברך (שהעונה גומר הברכה)! ומסיק דתנאי היא (מי גדול ממי, העונה או המברך).

בעי מיניה שמואל מרב: מהו לענות אמן אחר תינוקות של בית רבן?

אמר ליה: אחר הכל עונין אמן, חוץ מתינוקות של בית רבן, הואיל ולהתלמד עשויין (ולא לברך).

53. או"ח קפד, וכתב המשנ"ב (ס"ק יט), לאו דוקא לאותם פירות, אלא שאינו תאב לשום פירות הוא סימן שלא נתעכל עדיין במעיו. מקורות - רא"ש (סי' ה). הגהות מיימוניות (הל' ברכות ב"ד, אות ט).

54. כאן יש חלק במשנה בא להם יין לאחר המזון, ואין שם אלא אותו כוס, פלוגתא דב"ש וב"ה, והובא לעיל, לאחר סוגיית 'דברים שנאמרו בכוס של ברכה', נ"א א'.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

והני מילי בדלא עידן מפטרייהו. אבל בעידן מפטרייהו עונין.

שיטות הראשונים

עונין אמן אחר ישראל המברך: כתב הרמב"ם, "כל השומע אחד מִיִּשְׂרָאֵל מְבָרַךְ בְּרָכָה מְכַל הַבְּרָכוֹת כֻּלָּן - אֵף עַל פִּי שְׁלֹא שָׁמַע הַבְּרָכָה כֻּלָּהּ מִתְחַלְתָּהּ וְעַד סוּפָהּ... חַיֵּב לְעֲנוֹת אָמֵן." דעת רבינו יונה, רא"ש, ורבינו ירוחם, שרק אם שמע שהזכיר השם (וסוף הברכה). ודעת רש"י, אור זרוע, וריטב"א, שאפילו שמע רק חתימת הברכה, חייב לענות אמן. והשו"ע⁵⁵ פסק כרמב"ם.

עניית אמן אחר גוי המברך: איתא בירושלמי, תנא: גוי שבירך את השם עונה אחריו אמן. וכתבו רבינו יונה ורא"ש שבגוי, אם שמע כל הברכה, מוכח מילתא שאין כוונתו לעבודה זרה, ועונה אמן⁵⁶. וכן פסק הרמ"א⁵⁷.

בעידן מפטרייהו: רש"י פירש כשקוראים הפטרה, ורשאים לברך ולהפטיר (מגילה כ"ד א'). ראב"ד ורשב"א פירשו בעת שהם פוטרים עצמם, כשאוכלים, וחייבים בברכה מדין חינוך. ויש מפרשים אחר שלמדו נפטרים משם ואומרים קדיש. והשו"ע⁵⁸ פסק כרש"י והראב"ד.

55. או"ח רטוב. וכתב המשנ"ב (ס"ק ו), ועיין בחיי אדם שהכריח דאפילו דעה הראשונה (ששמע הזכרת השם וסוף הברכה), מודה היכא שיודע על איזה ברכה הוא עונה, דצריך לענות. וכתב בב"ה"ל (ד"ה שלא שמע) דמסתימת לשון הרמב"ם שהועתק בשו"ע, משמע דאפילו לא שמע הזכרת השם, רק סוף הברכה לבדה, ג"כ יענה אמן. מקורות - רמב"ם (הל' ברכות א, ג). רא"ש (סי' ה). רבינו יונה (מ א ברי"ף, ד"ה עונין). רבינו ירוחם (נתיב יג, ח"א). רש"י (נ"א ב', ד"ה עונין). אור זרוע (הל' סעודה, סי' רי). ור' מאירי (מ"ז א', ד"ה זה שביארנו).

56. כיון ששומע כל הברכה מפיו. שמאחר שאנו שומעין שמברך על הדבר לשם, אע"פ שהוא אינו יודע מהו השם, שהוא חושב שהע"ז הוא הבורא, אפילו הכי כיון שכוונתו לשם, ואנו שומעין כל הברכה מפיו, עונין אמן אחריו. והכותי בזמן הזה כמו נכרי דינו, ועונין אחריו אמן כששומע כל הברכה מפיו. תר"י.

57. או"ח רטוב. והגר"א (ס"ק ה) כתב דצריך עיון, דבתוספתא וירושלמי אמרו בעובד עבודה זרה, אע"ג שלא שמע כל הברכה, עונה אמן. וכן מה שכתב בב"י, דלרמב"ם בגוי אין עונין אחריו לעולם (אפילו שמע כל הברכה), צריך עיון, ודבריו תמוהים מאוד. עיי"ש באריכות. וכתב המשנ"ב (ס"ק יב), דמכל מקום דעת הט"ז דאין עליו חיוב לענות בגוי, רק רשות. מקורות - ירושלמי (ברכות פ"ה, ח"ה). רא"ש (סי' ה). רבינו יונה (מ א ברי"ף, ד"ה עונין).

58. או"ח רטוב. והרמב"ם (הל' ברכות א, ג) השמיט דין תינוקות בעידן מפטרייהו. וצ"ב. מקורות - ראב"ד ויש מפרשים (ה"ד ברא"ש). רא"ש (סי' ה). רשב"א (ד"ה בעידן).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אמן לבטלה: כתב הרמב"ם "כל המברך ברכה שאינה צריכה - הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא"⁵⁹, ואסור לענות אחריו אמן⁶⁰. התינוקות - מלמדין אותן הברכות בתקנו, ואף על פי שהן מברכין לבטלה בשעת למידה, הרי זה מתר. ואין עונין אחריהן; והעונה אחריהן אמן - לא יצא ידי חובתו. וכן פסק השו"ע⁶¹.

מעלת העונה אמן: כתב בספר הרוקח: **בפרק כל כתבי** (שבת, קי"ט ב') העונה אמן פותחין לו שערי גן עדן. מאי אמן? אל מלך נאמן. **ירושלמי:** העונה אמן בעולם הזה, זוכה ועונה לעולם הבא. שנאמר⁶² "ברוך ה' לעולם אמן ואמן". אמן גימטריא כמו אדנ"י הוי"ה, כאילו הזכיר ב' שמות; לכך אמרו חכמים, גדול העונה אמן יותר מן המברך.⁶³

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת הפירות ושאר ברכות, סימן ריג)

ג. אין יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכה, אפלו יענה אמן, אלא אם כן שמעה מתחלתה ועד סופה, ונתכונן לצאת בה ידי חובתו, והמברך נתכונן גם כן להוציאו ידי חובתו.

(או"ח, הלכות ברכת הפירות ושאר ברכות, סימן רטו)

59. כתב המשנ"ב (רטו, ס"ק כ), דעת כמה ראשונים דעיקר האיסור הוא מדרבנן כיון שהוא מזכירו בברכה דרך שבח והודאה, וקרא אסמכתא בעלמא. אבל אם הוא מזכירו לבטלה, יש בו איסור תורה שעובר על מצות עשה ד'את ה' אלהיך תירא', שהיא אזהרה למוציא שם שמים לבטלה (תמורה ד' א'). ומכל מקום בין לדעת הרמב"ם ובין לשארי פוסקים, אם הסתפק אם בירך, אם הוא דבר שהוא דאורייתא חוזר ומברך. ואם הוא דרבנן, לא יחזור ויברך. ומשמע מכמה אחרונים דאיסור יש בדבר לחזור ולברך. כתבו האחרונים דאפילו יש ספק ספיקא להצריך ברכה, כגון ספק אכל כזית או לא, ואת"ל לא אכל, שמא הלכה דעל בריה אפילו פחות מכזית מברכין, אפילו הכי ספיקו להקל ולא יברך.

60. ולמד דין זה מהא דתינוקות, שאסור לענות אמן אחריהם (הואיל ולהתלמד עשויים), אף שמזכירים שם שמים בהיתר. כל שכן המברך ברכה שאינה צריכה, שאסור, שאין לענות. ביאור הגר"א (ס"ק ט). וכתב בבית"ל (ד"ה ואסור), דמכל מקום נראה, דאם אחד נוהג כאיזו דעה, ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים (כגון מי שמברך בא"י חי העולמים, כדעת הירושלמי), אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן, דספק אמן לקולא, מכל מקום אין איסור אם עונה עליה, וכמו שכתב הפמ"ג, דאין בו חשש דלא תשא.

61. או"ח, רטו, ד. מקורות - רמב"ם (הל' ברכות א, טו).

62. תהילים פט, ג.

63. וכן כתב רי"ד: רבי יוסי אומר, גדול העונה אמן יותר מן המברך, שמעתי טעם הדבר, מפני שהמברך אינו מזכיר את השם בכתבתו ובכינויו; והעונה אמן מזכירו בכתבתו ובכינויו, שאמן בגימטריא כנגד השם בכתבתו ובכינויו. מקורות - רוקח (הל' סעודה, ס' של). רי"ד (פסקיו, נ"ג ב', ד"ה רבי יוסי).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ב. השומע אחד מישראל מברך אחת מכל הברכות, אף על פי שלא שמע כלה מתחלתה ועד סופה, אף על פי שאינו חייב באותה ברכה, חייב לענות אחריו אמן; אבל אם היה המברך אפיקורוס או כותי או תינוק, או היה גדול ושנה ממטבע הברכות, אין עונין אחריו אמן.

הגה: ועונין אמן אחר גוי, אם שמע כל הברכה מפיו (הר"י פרק אלו דברים).

ג. והא דאין עונין אמן אחר תינוק, דוקא בשעה שלומד הברכות לפני רבו, שמתר ללמד לתינוקות הברכות כתקנן, ואף על פי שהם מברכין לבטלה בשעת הלמוד; אבל בשעה שהם מברכין לפטור את עצמן, כיון דבני חנוך הם עונים אחריהם אמן; וכן בשעה שאומרים ההפטר בהבית הכנסת.

ד. כל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן.

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן רא)

ד. צריך לחזור שיתנו לו כוס של ברכה לברך.